

СПІВВІДНОШЕННЯ НАУКИ ТА ФІЛОСОФІЇ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ

Стаття присвячена дослідженню співвідношення науки та філософії в контексті філософії науки. Маючи спільний раціонально-теоретичний підхід до вивчення світу та науки, вони відрізняються предметом пізнання. Специфіка філософії науки полягає у розумінні науки як цілісного феномену, тобто в єдності усіх різноманітних її проявів, у виявленні її місця в структурі картини світу та поясненні потенціалу для формування подальших стратегій розвитку.

Ключові слова: філософія, наука, філософія науки, гносеологія, епістемологія, методологія.

Філософія та наука – це два самостійні підходи до вивчення світу та науки, що органічно доповнюють один одного. Маючи спільний раціонально-теоретичний підхід до дослідження, вони відрізняються предметом пізнання. Специфіка філософії науки полягає у розумінні науки як цілісного феномену, тобто в єдності усіх різноманітних її проявів, у виявленні її місця в структурі картини світу та поясненні потенціалу для формування подальших стратегій розвитку.

Взаємовідношення філософії й науки є гострою проблемою для сучасних філософів. Так, Р. Рорті стверджує, що поступове відокремлення філософії від науки стало можливим завдяки уявленню, відповідно до якого «серцем» для філософії слугує «теорія пізнання, теорія, відмінна від наук, тому що вона була їхньою основою». Така точка зору підкріплюється посиланням на історико-філософську традицію.

Мета статті. Філософія науки є спробою відповіді на питання: як співвідносяться філософія та наука. Тож, актуально постають наступні завдання у кореляції взаємин філософії й науки: 1) наука відокремилася від філософії; 2) філософія, прагнучи зберегти за собою функції «трибуналу» чистого розуму, зробила центральною теоретико-пізнавальну й методологічну проблематику; 3) сучасна філософія мислиться як така, що вийшла з епістемології.

Наука не містить усередині себе критеріїв соціальної значимості своїх результатів. А це означає, що її досягнення можуть застосовуватися як на користь, так і на шкоду людству. Виходить, що міркуваннями із приводу негативних наслідків застосування досягнень науки обтяжена не сама наука, а філософія. Досягнення науки не можуть функціонувати в суспільстві спонтанно й безконтрольно. Функції контролю, що зумовлюють необхідність запобігання негативним наслідкам найсучасніших наукових і технологічних розробок, пов'язаних з погрозою існування самого роду *Homo sapiens*, винесені зовні, за межі корпусу науки. Однак здійснення їх перебуває не тільки у владі філософії. Необхідна підтримка інститутів держави, права, ідеології, суспільної думки. Позитивне завдання філософії полягає в тому, щоб, виконуючи функції арбітра, який оцінює сукупність результатів наукових досліджень у їхній гуманістичній перспективі, рухатися відповідно до логіки розвитку наукових досліджень.

На відміну від окремих наук, які ієрархізовані й автономно окреслені за своїми предметними сферами, філософія має межі перетину з кожною з них. Це фіксується галуззю, що одержала назву «філософські питання природознавства», чим підкреслюється величезне й нагальне значення використання досягнень природничих наук для філософії.

Філософія виступає формою теоретичного освоєння дійсності, що спирається на категоріальний апарат, який увібрав у себе всю історію людського мислення. У тій своїй частині, що називається «методологія», сучасна філософія пропонує доповнення в осмисленні апарата конкретних наук, а також ставить і вирішує проблему теоретичних основ науки й конкуруючих моделей розвитку наукового знання. Дослідники виділяють специфічно евристичну функцію філософії, яку вона виконує стосовно наукового пізнання і яка найбільш помітна при появі принципово нових наукових теорій. Саме філософські дослідження формують самосвідомість науки, розвивають властиве їй розуміння своїх можливостей і перспектив, задають орієнтири її наступного розвитку.

Поділ науки й філософії часто проводиться з посиланням на те, що наука, на відміну від філософії, має безпосередню практичну значимість, а філософія немає такої. На основі відкриттів і досягнень науки

можна побудувати технічні споруди, міркування філософії не мають практичного значення, марні, а іноді й просто шкідливі.

Філософія вимагала відповідності між загальними принципами й досвідом здорового глузду. Наука ж, чим більше заглиблювалася в теоретичну область, тим більш віддаленими від повсякденного розуміння ставали формулювання її загальних принципів. Уважається, що успіх у науці більшою мірою залежить від вдалої заміни світу здорового глузду світом абстрактних символів, і що для вченого надзвичайно важливо відмовитися від повсякденної мови й уміти користуватися мовою абстрактних символів, зв'язуючи їх у єдину систему. Таким чином, філософія, незважаючи на свою, нібито жахаючу, трансцендентність, проте виявлялася ближчою до здорового глузду, ніж наука.

Прагнення до демаркації науки й філософії викликане бажанням звільнити науку від екзистенціальних передумов, ідеологічних нашарувань і ірраціональних міфотворень (квазінаукових явищ). Разом з тим, вразливим місцем одного з критеріїв науки – досвідної перевірки – є її несамодостатність. Це означає, що можуть зустрічатись такі факти, які не підтверджують дану теорію.

Очевидно, філософія повинна відмовитися від претензій на роль «науки наук». Науковий світогляд не має потреби ні в якій філософії, що стоїть над іншими науками. Ніяка сфера людського духу, і філософія в тому числі, не може увібрати в себе всю сукупність спеціально-наукових знань про світобудову. Філософія не може стояти над окремими дисциплінами, так само як вона не може бути окремою ланкою в системі наукового знання. Тривала суперечка філософії й науки про те, чого більше потребує суспільство – філософії чи науки (який їх взаємозв'язок), - породила безліч точок зору, можливих трактувань й інтерпретацій цієї проблеми.

Щодо проблеми співвідношення філософії і науки існують полярні погляди, де філософія або представлена як наука вищого гатунку, «наука наук», що переважає всі спеціальні науки, або, філософії не знаходиться місця серед інших наук, її відносять до сфери псевдонаук і псевдознання, а термін «метафізика» вимовляється з презирством, як синонім слова «шарлатанство».

Традиційна точка зору на співвідношення науки і філософії могла би коротко бути сформульована так: наука народилася з філософії, отже, філософія – свого роду донаукова стихія, материнське лоно, але не наука, подібна до інших. Точні науки, що приймаються як певний зразок наукового знання, мають у своїй основі базу аксіом, якої позбавлені філософія і низка гуманітарних наук.

Є ще один аспект проблеми, який слід брати до уваги: проблема впливу. Чи справляє розвиток філософської думки вплив на розвиток наук і якщо так, то яким чином і у зв'язку з чим це відбувається? Філософія володіє здатністю чинити на науки такий сильний вплив, що без урахування цього не може бути зрозумілим сам процес наукового розвитку, процес зростання знання і процес зміни характеру пізнаного та його ролі у житті людини.

Філософія може розглядатися як фундамент усієї решти культури, «квінтесенція культури». Але реальна сфера впливу філософії на науку залишається до сьогодні багато у чому не виявленою, хоча їх тісний зв'язок абсолютно очевидний. Як зазначає С. Шевцов, «філософія впливає не на ту науку, яка існує як сукупність певних фактів, що мають науковий характер, а на майбутню науку, або, інакше кажучи, філософія визначає подальший розвиток науки...» [6, с. 17-27].

Сьогодні наука є досить автономною соціальною структурою, здатною до самостійного розвитку. Але такий розвиток ніколи не може бути цілком самостійним. Характерно, що підчас наукових криз наука звертається до філософії. Подібна картина дуже наочно проявляється сьогодні у галузі дослідження штучного інтелекту: якщо на попередньому етапі спеціалісти з комп'ютерної науки тісно співробітничали в основному з психологами, логіками і лінгвістами, то зараз до них долучилися філософи, семіотики, культурологи, спеціалісти з етики і навіть фахівці зі східних релігій.

Можна сказати, що філософія є поглядом на світ, який здатний змінювати речі навколо нас, змінювати свого носія і таким чином впливати на світ. Тому немає двох філософій – життєвої і власне філософії. Вона завжди одна, вона пронизує всю людину, всі сфери її діяльності.

Аналізуючи взаємозв'язок філософії й науки, звернемо увагу на те, що спеціальні науки слугують окремим конкретним потребам суспільства: техніці, економіці, медицині, освіті, законодавству тощо. Вони вивчають свій специфічний зріз дійсності, свій фрагмент буття. Філософію цікавить світ у цілому. Філософія замислюється про світове ціле, про всеохоплюючу єдність усього суцього. У цьому сенсі справедливе визначення філософії як науки «про першооснови й першопричини».

Свої висновки наука формулює в теоріях, законах і формулах, виносячи за дужки особистісне, ціннісне ставлення вченого до досліджуваних явищ і тих соціальних наслідків, до яких може призвести певне відкриття.

Філософія ж у першу чергу прагне з'ясувати вихідні передумови будь-якого знання, у тому числі й власне філософського. Вона спрямована на виявлення таких достовірних основ, які могли б служити від-

Розділ перший. Філософія доби глобалізму, постмодерну й інформатизації

правною точкою й критерієм для розуміння й оцінки всього іншого (відмінності істини від думки, емпірії від теорії, волі від сваволі, насильства від влади).

Наука займає своє гідне місце як сфера людської діяльності. Її функцією є вироблення й систематизація об'єктивних знань про дійсність. Вона є однією з форм суспільної свідомості, що спрямована на предметне осягнення світу, й припускає одержання нового знання. Ціль науки завжди була пов'язана з описом, поясненням і передбаченням процесів і явищ дійсності на основі законів, що відкриваються нею.

Філософія ж ґрунтується на теоретико-рефлексивному й духовно-практичному відношенні суб'єкта до об'єкта. Вона впливає на соціальне буття за допомогою формування нових ідеалів, норм і культурних цінностей.

Наукові методи набували панівного становища, престиж учених підвищувався, наука перетворювалася на соціальний інститут, відстоюючи свою автономію й специфічні принципи наукового дослідження. Про саму філософію намагалися говорити як про певну систему, і тільки як така вона мала успіх.

Якщо наука у розумінні багатьох людей може бути уподібнена до будівлі, яку постійно нарощують нові покоління будівників і архітекторів, будівлі, яка може інколи різко змінювати свій образ, але все-таки зберігає конструктивну основу свої найхарактерніші риси, - то філософія нагадує будівлю, що перебудовується кожного разу новим архітектором практично заново. Кожна з філософських систем позбавлена того, що є невід'ємною частиною будь-якої науки – міцної аксіоматичної основи. Тому не дивно, що у філософії непросто складаються стосунки з іншими науками, тому філософія не може розглядатися як одна з наук, хоча і є навчальною дисципліною.

Висновок. Взаємовідношення між філософією і наукою – надзвичайно складна, розгалужена, багатопланова проблематика, має історичний, світоглядний, аксіологічний, епістемологічний, методологічний аспекти, що й акумулюється у відповідному досвіді. Це результат творчої праці не одного покоління дослідників, цілі шари знань. Як навчальна ж дисципліна, філософія науки адаптує їх до завдань освітньої системи. Це вже відповідь на потреби соціального суб'єкта, коли, з одного боку, розвиток матеріального виробництва, форм духовної творчості немислимі без активного використання наукових знань. А з іншого, вони зумовлені складністю, неоднозначністю науки, завданнями поглибленого засвоєння вже напрацьованого досвіду її дослідження. Важливо й необхідно його узагальнити, систематизувати, реалізувати як предмет вивчення, – у статусі навчальної дисципліни. Закономірний результат розвитку культури і науки, філософії науки, як галузь дослідження, – об'єктивно необхідний чинник його подальшого розвитку.

Література:

1. Башляр Г. Новый рационализм / Г. Башляр ; [пер. с франц. А. Зотова]. – М. : Прогресс, 1987. – 376 с.
2. Берков В. Ф. Философия и методология науки : учеб. пособие / В. Ф. Берков. – М. : Новое знание, 2004. – 336 с.
3. Бернал Дж. Наука в истории общества / Дж. Бернал ; [пер. с англ.]. – М. : Издательство иностранной литературы, 1956. – 736 с.
4. Петров В. В. Язык и искусственный интеллект : рубежи 90-х годов / Петров В. В. // Язык и интеллект : [сб. науч. работ] – М. : Издательская группа «Прогресс». 1995. – 416 с.
5. Рорти Р. Философия и зеркало природы / Р. Рорти. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 1991. – 170 с.
6. Шевцов С. П. Место философии среди наук / С. П. Шевцов // Наукове пізнання : Методологія та технологія. – 2000. – № 4 – 5. – С. 17 – 27.

Лаута Е.Д. Соотношение науки и философии в контексте философии науки. *Статья посвящена исследованию соотношения науки и философии в контексте философии науки. Имея общий рационально-теоретический подход к изучению мира и науки, они отличаются предметом познания. Специфика философии науки заключается в понимании науки как целостного феномена, то есть в единстве всех разнообразных ее проявлений, в выявлении ее места в структуре картины мира и объяснении потенциала для формирования последующих стратегий развития.*

Ключевые слова: философия, наука, философия науки, гносеология, епістемологія, методологія.

O. Lauta. Interaction of science and philosophy at the context of philosophy of science. *The interrelations between philosophy and science are very complicated problem accumulating the experience with many branches and aspects: historical, world outlook, axiological, epistemological and methodological. This is result of creative activity of many generations of researches including many layers of knowledge. Philosophy of science as academic discipline adapts all mentioned above to the tasks of system of education. This is the answer for the needs of social subject. On one side, progress of material and spiritual production is not possible without active use of scientific knowledge. On other side, such the needs are caused by complicated and many aspect character of science and by the task of deep accumulation of already existing experience of researches results use, which is important and necessary to be generalized, systematized and implemented as the subject of studies and academic discipline. Thus, philosophy of science as branch of research is both objective result of culture and science development and necessary factor of their further development.*

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна №1057

The article is devoted to interaction of science and philosophy at the context of philosophy of science. Despite of sharing the same rational theoretical approach to research of world and science they have different object of cognition. The main specifics of philosophy of science is its understanding of science as integral phenomenon with unity of all its variable manifestations as well as reveal of its place in general theoretical picture of world and potential for further development strategies.

Keywords: philosophy, science, philosophy of science, gnoseology, epistemology, methodology.